

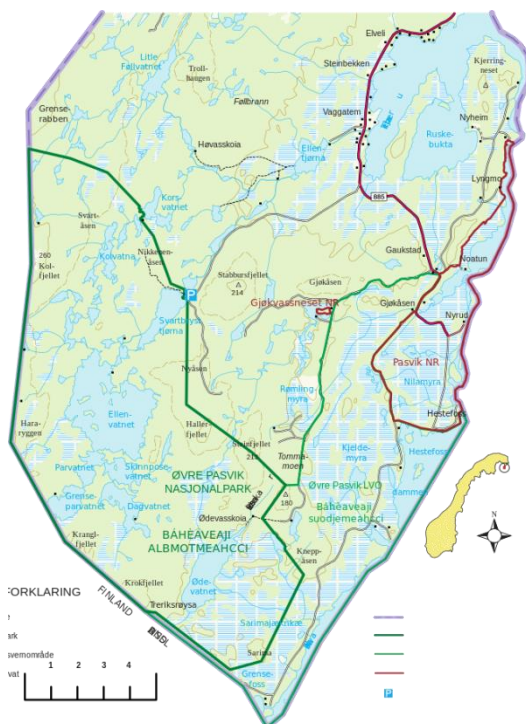
KULTURMINNER I ØVRE PASVIK: EN PRESENTASJON AV NYE RESULTAT OG TOLKNINGER.

For Øvre Pasvik nasjonalparkstyre, mars 2015.

Bjørnar Olsen, UiT – Norges arktiske universitet

I denne oversikten skal jeg presentere resultat fra arkeologiske undersøkelser som i løpet av de siste årene er foretatt i Øvre Pasvik. De nyeste undersøkelsene er foretatt i regi av to forskningsprosjekter, *Homes, Hearths and Households in the Circumpolar North*, finansiert av Norges Forskningsråd/European Research Council, og *Hunters in Transition*, finansiert av Riksbankens Jubileumsfond (Sverige) og Universitetet i Tromsø (UiT-Norges arktiske universitet). Disse undersøkelsene omfatter registreringer i 2007 samt utgravninger av boplasser ved Lyngmo (Brodtkorbneset) og Steintjørn somrene 2008-2009 og 2012-2013. Undersøkelsene ble ledet av dr. Sven Donald Hedman og professor Bjørnar Olsen og arkeologer fra Norge, Sverige, Finland, Russland og USA har deltatt. Data fra undersøkelsene er fortsatt under bearbeiding, men foreløpige resultat har blitt presentert i ulik form (bl.a. artiklene Hedman og Olsen 2009; Halinen, Hedman og Olsen 2013; Hedman, Olsen og Vretemark 2015). Oversikten inneholder også data om registreringer og utgravninger som ble foretatt i 1999 og 2000 i regi av det Norsk-Russiske Kulturminnesamarbeidet¹, et prosjekt initiert av Riksantikvaren og Sametinget, og utført i samarbeid med Kola Science Centre og Universitetet i Tromsø. I regi av dette prosjektet ble det for første gang foretatt systematisk kulturminneregistrering i nasjonalparkområdet.

Men før vi ser nærmere på disse nyere undersøkelsene skal jeg kort skissere hva som tidligere er gjort av arkeologiske undersøkelser i området.

Tidligere undersøkelser

De første arkeologiske undersøkelsene i Øvre Pasvik ble foretatt av Povl Simonsen på slutten av 1950-tallet. Undersøkelsene ble igangsatt som følge av planene om regulering av Pasvikelven, og det ble i perioden 1958 til 1961 gjort utgravninger på flere lokaliteter fra Noatun og sørover langs Kjerringnesets østside (Simonsen 1963). De mest omfattende undersøkelsene ble foretatt på Noatun, Nesheim, og på Gravholmen, med de på Noatun som de klart største. Utgravningene her avdekket svært rike funn, blant annet mengder av skår av såkalt kamkeramikk, en keramikktype som især finnes i Finland og Karelen og som besto av leirkar dekorert med groper og kam-avtrykk. Slik keramikk er i Norge

Figur 1, kart Øvre Pasvik

¹ Kulturminnesamarbeid under Den Norsk-Russiske Miljøvernkommissjonen

bare funnet i Pasvikdalen og i Karlebotn og Nyelv innerst i Varangerfjorden. Første gang denne keramikken ble påvist i Norge var for øvrig nettopp i Pasvikdalen, da det i 1910 ble funnet skår i forbindelse med byggingen av trallebane forbi Skogfossen. Det ble også foretatt en utgravning her i 1914 av Ole Solberg fra Universitetet i Oslo. Seinere utførte radiologiske dateringer av leirkarskåene fra Noatun har vist at den eldste keramikken her ble laget så langt tilbake som 5200 f.Kr. (Skandfer og Høeg 2012), og den tilhører således den aller eldste keramikken vi kjenner fra Norge.

Etter Simonsens undersøkelser var det fram til 1990-tallet liten arkeologisk aktivitet i Øvre Pasvik. I regi av Økonomisk Kartverk ble det på midten av 1970-tallet foretatt registrering av kulturminner i Pasvikdalen, men dette omfattet ingen nærmere undersøkelser eller utgravninger. Det vanligste kulturminne som ble registrert er fangstgroper for villrein (og trolig også elg) som finnes en rekke steder i området. Det største anlegget, som ble grundig dokumentert i forbindelse med registreringene i 1999 (se nedenfor), ble funnet ved Elgryggen hvor det er registrert i alt 59 groper (fordelt på to systemer på hhv øst- og vestsiden av FV 885).²

I forbindelse med et doktorgradsarbeide og seinere forskningsprosjekt har Marianne Skandfer utført undersøkelser av hustuffer og boplasser fra yngre steinalder i Vaggetem-området, Kjerringneset og på Noatun (Skandfer 2003). Det er i den anledning også blitt foretatt vegetasjonshistoriske undersøkelser (pollenanalyse), med sikte på å kartlegge spor etter menneskelig påvirkning av vegetasjonen (hogst, brenning, husdyrhold/beite, og lignende (Skandfer og Høeg 2012).

Det norsk-russiske kulturminnesamarbeidet: Registreringer i nasjonalparken

I 1999 utførte en gruppe norske og russiske arkeologer og etnologer registreringer av spor etter samisk bosetning på norsk og russisk side av grensen, og disse ble i 2000 fulgt opp av utgravninger av samiske boplasser fra middelalder/nyere tid (ca. 1300 til 1800) ved grensestolpe 65 på Kjerringneset og på Lyngmo (resultatene fra disse vil kort ble presentert seinere).

Registreringene i 1999 skal nevnes spesielt ved at de foruten å være de første foretatt på russisk side av Pasvik-elva, også omfattet sentrale deler av Øvre Pasvik nasjonalpark (Figur 1). Områdene langs Ellenvann, Parvann, Grenseparvann, Skinnposevann, mellom Ellenvann og Sortbrysttjern (rundt Tørrfurutjern, Otertjern, Holmvatnet og vestsiden av Ivargammevann), samt rundt Sortbrysttjern, ble da registrert for første gang (Figur 2). Områdene fra Ellenvannet og sørover har småkupert og steinet terreng preget av morenemasser og blokkmark. Dette er følgelig et område som ikke umiddelbart synes å egne seg særlig godt for bosetning. Det ble likevel registrert en hel del kulturminner av ulik type og alder. Helt inn mot grensen mot Finland, på sydvestsiden av Grenseparvann ble det registrert en vanskelig tolkbar steinkonstruksjon. Denne ligger ca. 100 NØ for Grenseparvannhytta og 15 m nord for vannkanten, Den består av 10 hodestore stein som er lagt i vinkel inntil en større steinblokk slik at det dannes et kammer. Steinene er delvis overgrodd med lyng og mose. Tolkningen av denne steinkonstruksjonen er usikker, men den kan muligens ha vært brukt til oppbevaring. På sørøstsiden av Parvann ble det funnet restene av en treslede, med meiene delvis intakt og hvor det fortsatt kunne sees beslag og båtnagler brukt i konstruksjonen. Trolig er sleden fra slutten av

---

² Seinere har man også dokumentert andre fangstgropanlegg i Øvre Pasvik i forbindelse med fylkeskommunens prosjekt med bruk av Lidarscanning (ref: Jan Ingolf Kleppe)

1800-tallet. Det ble i området observert spor av hogst og tømrete stokker – noe som kan indikere at det har vært en sesongboplass her. Det ble også funnet skjørbrent stein som kan stamme fra ildsted.

Figur 2. Bru mellom Parvannene i Øvre Pasvik nasjonalpark

I området Parvann, Ellenvann og Skinnposevann registrerte vi på flere steder noen store groper som synes å være intensjonelt ryddet i storsteinsur/blokkmark. De hadde nokså irregulær form, med diameter inntil 3 m og dybde på inntil 1.5 m, men lå ofte strategisk til på steder med innsnevret passasje mellom bergfremspring og vannkanten. De ble derfor tolket som fangstgroper for villrein (eller elg), selv om andre funksjoner ikke kan utelukkes. Sju slike lokaliteter ble funnet: På sørøstsiden av Parvann og rett sør for Ø-V gående felt med storsteinsur(1 grop); på nordsiden av Parvann, 65 m ØNØ for Ellensundet (3 groper); på NV-siden av neset på sørsiden av sundet mellom Skinnposevann og Parvann (2 groper); innenfor bukta som går inn på motsatt side av neset i samme sund (1 grop); lengst nordvest i Skinnposevann, i NV-vendt bukt (1 grop); i sør-øst «hjørnet» av Ellenvann, der en sørvendt bukt skaper den smaleste overgangen til Skinnposevann (1 grop); og på holmen mellom Sauholmen og Tjørholmen i Ellenvann (1 grop). Den siste lå innerst i bukta på sørsiden av holmen, og det er flere mulige groper langs vestsiden av denne bukta. Litt lenger inn på holmen ble det også registrert et rektangulært rammeildsted bygget inntil en stein. Det skal også nevnes at det på det omtalte neset mellom Parvann og Skinnposevann ble registrert en grop som lå i sandjord. Denne lå på SV-siden av neset, var oval 2 x1 m, og med antydning til voller omkring. Dette ser ut som en mer «vanlig» fangstgrop, men beliggenheten er noe atypisk.

På Tjørnholmen i Ellenvann ble det registrert tre «fiskekjellerne» for lagring av fisk. «Kjellerne» framstår som fint oppmurte steinringer, 3- 4 m i diameter, anlagt på de tørre, steinete områdene nordøst på holmen (Figur 3). De ene ligger lengst mot øst på Tjørholmen, på det steinete neset nord for vegetasjonsbeltet, mens de to andre ligger 60 m mot VNV. Dateringen er usikker, men trolig er de fra relativt ny tid (1500-1800-tallet).

Dette understrekes også ved at det ved siden av kjelleren lengst i øst ble funnet restene av en tynn, lang og sammenføydd furuplanke, av en type som ble brukt til i forbindelse med garnfiske under isen (til å strekke tau mellom hullene). Dette er følgelig en klar indikasjon på opphold vinterstid, en årstid hvor området på grunn av snøen var mer tilgjengelig og farbart.

Figur 3. Fiskekjeller på Tjørnholmen

At man også må ha oppholdt seg ved Ellenvann til andre årstider viser funnet av en fugleholk som må ha vært brukt under hekketiden om våren. Denne står ytterst på det lange smale neset som stikker ut mot holmen mellom Sauholmen og Tjørholmen. Holken er laget av en uthulet tørrfurustubb, ca. 1.3 m høy, med røttene kuttet av (Figur 4).

Figur 4. Fugleholk ved Ellenvann

Øverst på stammen er det skjært ut et 15 x 15 cm hull med spisset åpning øverst. Holken virker å være relativt gammel. På neset som danner vestsiden av Ellensundet, og på nordsiden av dette, ble det funnet spor ett noe som kan ha vært en innhegning for rein. Det ble funnet en oppreist påle med innskårne hakk og med flere staur liggende omkring. Pålen var ca. 2.5 m høy og hadde solid steinforing ved foten. På Parvann-siden av neset ble det registrert en ca. 1.8 m høy steinblokk av hvit kvart. Form og farge minner om mange av de seide-steinene som samene brukte for ofring, men om dette virkelig er en *sieidi* er usikkert. Lengst mot øst på moreneryggen som danner toppen av samme nes, ble det registrert et jakt/skyteskjul i form av en oppmurt le-vegg mot en større steinblokk. I tilknytning til dette var det også et ildsted; hele anlegget er trolig fra nokså sein tid (mindre enn 100 år).

Mens de omtalte kulturminnene primært er fra tida etter 1500 e.Kr. (de antatte fangstgropene kan dog være langt eldre), er det også indikasjoner på langt eldre menneskelig tilstedeværelse i området. I 1989 fant Rolf Kollstrøm et tildannet stykke av finkornet kvartsitt på Heimbrentholmen i Ellenvann.

Figur 5. Flekke av finkornet kvartsitt funnet på Heimbrentholmen, Ellenvann

Måten dette stykket (en «flekke») er tildannet på vitner om en steinteknologi som bare var i bruk i de eldste fasene av steinalderen (mellom 9700 og 6800 f.Kr.), og små huggespor langs kanten av flekken kan tyde på at den har vært brukt som kniv (Figur 5). Steinråstoffet er også interessant ved at det kan knyttes til en geologisk formasjon kjent som Polmak-Pasvik grønnsteinsbeltet, og som lokalt i dette området finnes på ulike steder fra nordenden av Sortbrysttjern og sør-sørvestover til Ellenvann.³ Et av disse er i strandsonen i Ellenvann, og det forhold at egnet steinråstoff har vært relativt lett tilgjengelig her kan ha bidratt til å gjøre området attraktivt i steinalderen.

Figur 6. Fangstgroper ved Tørrfurutjern

Området nord for Ellenvann, fra sør-østsiden av Ivargammevann og til området rundt Sortbrysttjern, har et mer innbydende terreng for bosetning. Det ble her funnet flere

³ Takk til Jan Ingolf Kleppe; Finnmark Fylkeskommune, for denne informasjonen

mindre steinalderboplasser, ildsteder fra ulike perioder, og fangstanlegg. Steinalderboplassene ble oppdaget gjennom funn av steinavslag (primært kvarts) på vegetasjonsfrie erosjonsflater med fin sand; disse funnene kan ikke dateres nærmere enn at de tilhører steinbrukende tid (dvs. er mer enn 2000 år gamle). Den største av disse lokalitetene ble funnet på østsiden av Tørrfurutjern. Denne lå i tilknytning til den østlige delen av fangstgropsystem som er anlagt på nesene som danner innløpet til den nordlige lompola i Tørrfurutjern, og like sør for elveutløpet ned mot Sortbrysttjern. Her løper to rekker av fangstgroper, med hhv. 5 og 7 groper, mot hverandre fra hver side av innsnevringen (Figur 6). Alderen på gropene er vanskelig å fastslå, men det er god dokumentasjon fra Finnmark på at slike groper har vært i bruk fra steinalderen og fram til ca. 1500 e.Kr.

Figur 7. Ovalt ildsted, Tørrfurutjern

Flere steder i dette området ble det funnet enkeltliggende ildsteder, mange av dem av nyere dato. Ved Tørrfurutjern ble det imidlertid funnet flere ildsted med eldre datering. Et av disse ble funnet på vestsiden av vannet like nord for den vestlige rekken av fangstgroper. Dette var ovalt, 1.1 x 0.7 m, overvokst og hadde antydning til voll omkring, som kan være spor etter en gamle.

Figur 8. Rektangulært ildsted, Tørrfurutjern

Et annet gammelt ildsted ble funnet på sørsiden av den østligste bukta i Tørrfurutjern, ca. 45 m NNW for informasjonsskilt for nasjonalparken. Dette var ovalt, ca. 0.9 x 0.7 m, overvokst og med steinene dypt i jorda (Figur 7). På nordsiden av bukta og på østsiden av neset som danner innløpet til denne, ble det registrert et stort rektangulært ildsted, ca. 1.2 x 0.75 m, med dyptliggende og overvokste rammestein (Figur 8).

Alle disse ildstedene har en betydelig alder, trolig mer enn 500 år. Det var også spor av nyere virksomhet her, blant annet en hesjeplass med rester etter tre-hesjer som fortsatt står på SØ-siden av vannet, nær elva fra Ellenvann. I følge historisk tradisjon skal den ha vært tilknyttet kvensk/finsk bruk.

Langs breddene av Sortbrysttjern ble det funnet flere lokaliteter. På østsiden av vannet ligger det en steinalderlokalitet på en morenerygg som starter sør for bukta etter post1. Her, ca. 100 m N for post 2, ligger ei rund tuft, ca. 4 m i diameter og med forsenket gulvplan. Prøvestikk ga funn avslag av kvarts. Et stykke sør for denne tufta, og 60 m SSV for post 2 (og 15 m øst for stien) ble registrert et rektangulært ildsted, 0.7 x 0.6. m, som er kraftig overvokst og trolig av eldre dato. På et markert nes midt på vestsiden av Sortbrysttjern ble det funnet nok en steinalderlokalitet. Det var ingen spor på overflaten, men prøvestikk avdekket avslag og en skraper av kvarts. På sørvestsiden av vannet, rett ved post 5, skjærer stien over en Ø-V-gående rygg med store kvartsblokker. I stien og like ved er et område på ca. 4 x 4 m med stykker og avslag av kvarts. Noe av dette kan være naturlig tildannet, men enkelte stykker er av en kvalitet og en form som tyder på at det er en huggeplass hvor råstoff er tatt ut. På østsiden av den store bukta i sørøst-enden av Sortbrysttjern og 8 m fra vannkanten ble det funnet et stort rektangulært ildsted, 1.2 x 0.8 m. Ildstedet ligner det funnet ved Tørrfurutjern og er trolig av tilsvarende alder. I nord-enden av Sortbrysttjern, ytterst på det steinete neset som løper ut mot sørvest på østsiden av elveutløpet, ble det registrert to groper, en avlang (3 x 1 m) og nokså dyp grop, og en rund, ca. 2 m i diameter. Gropene er delvis oppmurte, men skiller seg markant fra «fiskekjellerne» på holmene i Ellenvann. Det kan være lagergroper for kjøtt (kjøtthjemmer), men det kan ikke utelukke at de har en annen og yngre forklaring.

Registreringene i 1999 i Øvre Pasvik Nasjonalpark dokumenterte totalt 54 kulturminner fordelt på følgende kategorier: Steinalderboplasser (8), fangstgroper (23), ildsteder (11)⁴, oppmurte fiskekjellere (3), lagergroper (2). De resterende 7 registreringene omfatter enkeltfunn (fugleholk, reingjerde, skyteskjul, hesjeplass, steinkonstruksjoner, sledemeie, samt en mulig seide-stein). Feltarbeidet ble utført i løpet knappe to uker og hadde fire deltagere, og det sier seg selv at behovet for langt mer intensive registreringer er stort for å kunne si noe mer sikkert om mengde og variasjon i de kulturminner som faktisk finnes her. Registreringene vi i dag har til rådighet vitner om bruk over lang tid. Sporene er primært etter sesongbasert aktivitet (jakt, fangst, råstoffuttak, etc), og med langt færre spor etter mer regulære boplasser. Dette synes å prege bruken både i eldre og nyere tid, og peker i retning av at dette området til ulike tider har inngått som et ressursområde for en befolkning som trolig hadde Pasvikdalen som sitt sentrale bosetningsområde.

Registreringene i 2007: Oppdagelsen av boplasser med ildstedsrekker

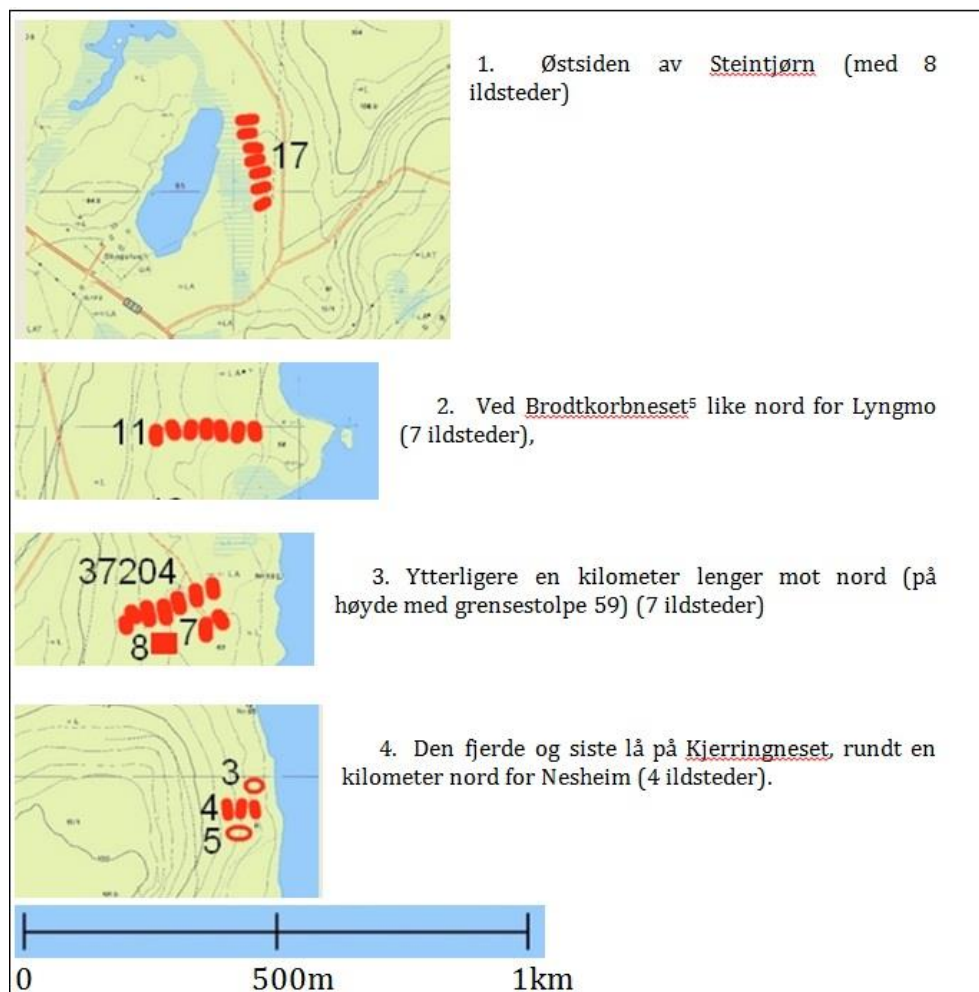
I 2007 startet et nytt kapittel i den arkeologiske utforskningen av Øvre Pasvik. Innenfor rammen av det innledningsvis nevnte forskningsprosjektet om boligtyper og bosetningsformer i nordområdene, ble det iverksatt detaljerte registreringer i et nærmere avgrenset område. Dette strakte seg fra avkjørselen fra FV 885 mot Noatun og nordover til spissen av Kjerringneset. Området ligger utenfor Øvre Pasvik nasjonalpark men i nær tilgrensede område til både Øvre Pasvik landskapsvernområde og Pasvik naturreservat. Registreringene hadde som formål å finne spor etter bosetning fra jernalder og mellomalder, perioder som var dårlig belyst i tidligere undersøkelser fra Øvre Pasvik. Selv om noe var blitt kartlagt og undersøkt i forbindelse med det norsk-russiske kulturminneprosjektet i 1999 og 2001, var det fortsatt altoverveiende

---

⁴ Moderne ildsteder yngre enn ca. 50 år inngår ikke i dette tallet

boplasser fra steinalder man hadde kunnskap om. Erfaringer fra Nord-Sverige og Finland hadde vist boplasser fra jernalder og mellomalder ikke nødvendigvis lå konsentrert langs større elver og innsjøer slik tilfelle synes å være med steinalderboplassene, men ofte hadde en mer «tilbaketrukket» lokalisering. Ofte lå de ved mindre tjern eller på tørre moreneområder i nærheten av myr, og gjerne i områder med god tilgang på lav og annen reinbeite. Siden tidligere registreringer i Pasvikdalen i all hovedsak hadde vært konsentrert til bredden av Pasvikelva og dens innsjøer, var det vår hypotese at man kunne ha unngått sporene etter denne bosetningen.

Forut for registreringene i 2007 ble det derfor bestemt å fokusere på områdene som lå et stykke vekk fra elva. Registreringene ble ledet av den svenske arkeologen Sven Donald Hedman som hadde stor erfaring fra Nord-Sverige med registrering i skogsmark og med bosetning fra jernalder og mellomalder. Og resultatene var forbløffende. I løpet av en relativt kort registreringsperiode ble det dokumentert en rekke lokaliteter i dette «indre» og antatt mindre attraktive området for bosetning. De spor som her ble dokumentert besto primært av hustufter, ildsteder, samt kull/kokegroper. Mens noen av disse lokalitetene ikke kan dateres uten nærmere undersøkelser, har andre formmessige trekk som gjør at vi med relativt stor sikkerhet kan datere dem til jernalder og mellomalder. I en særstilling blant disse står de såkalte ildstedsrekkene, boplasser med store rektangulære ildsteder anlagt på rekke. Fire slike boplasser med ildstedsrekker ble funnet (Figur 9).

Figur 9. Lokalisering av de 4 boplassene med ildstedrekker.

Boplassen ved Steintjørna ligger like utenfor Øvre Pasvik landskapsvernområde og Pasvik naturreservat, og de to neste boplassene ligger like utenfor Pasvik naturreservat.

Ildstedene er i seg selv bemerkelsesverdige, de største er 2.5 m lang og 1.3 m bred (Figur 10); og dertil er de altså anlagt lineært - på en rett linje - og alle orientert samme vei på tvers av linjen. Et annet interessant trekk ved organiseringen er at i de to tilfellene der ildstedrekkene ligger relativt nært Pasvikelva (bare noen hundre meter fra), følger rekken ikke elvas orientering, men er anlagt vinkelrett på denne (se Figur 11 og 12). Dette i kontrast til eldre boplasser som er anlagt parallelt med elvebredden, og som igjen er en indikasjon at elva ikke var det primære fokus for boplassene med ildstedrekker.

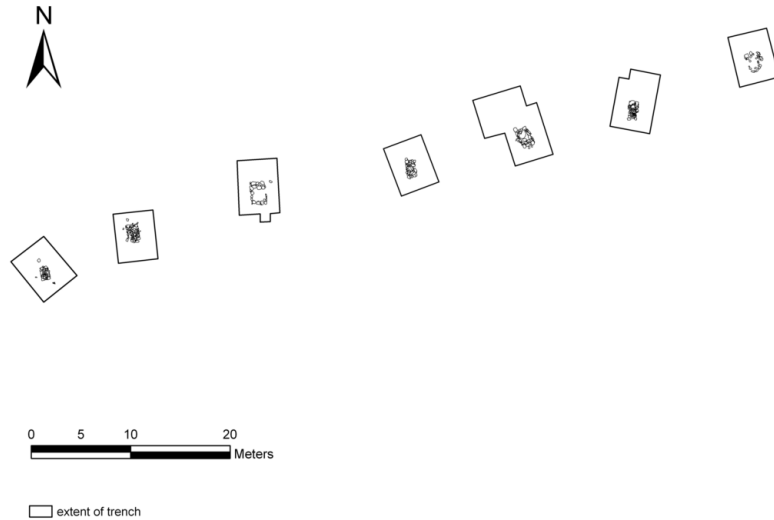

Figur 10. Ildsted nr 5, Brodtkorbneset, under utgravning

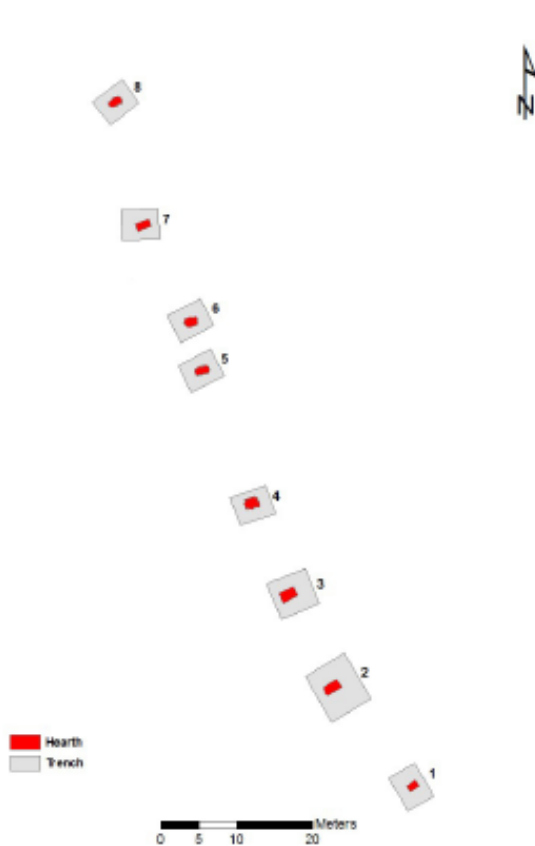
Boplasser med ildstedsrekker finnes over store deler av de indre områdene på Nordkalotten. De dateres til slutten av jernalder (vikingtid) og tidlig mellomalder (perioden ca. 800 – 1300 e.Kr.), og er satt i sammenheng med de mange endringene i samisk bosetning og økonomi som skjer i denne perioden (Hedman og Olsen 2009). Første gang slike boplasser ble undersøkt i Norge var på slutten av 1960-tallet, da Povl Simonsen undersøkte to lokaliteter ved Assebakte og Juntavade på Finnmarksvidda. Simonsen tolket de store ildstedene som gravlegninger, nærmere bestemt en form for branngraver der de døde var kremert. Gitt den bemerkelsesverdige størrelsen og organisering av disse strukturene er ikke denne tolkningen underlig. Seinere undersøkelser i Sverige, Finland og Norge har likevel hevet over tvil at dette ikke er graver, men ildsteder. Vi kan også med sikkerhet si at de ikke har vært brukt utendørs, men må ha inngått i en eller annen form for boligkonstruksjon. Hvilken type bolig dette har vært er usikkert, men gitt fraværet av spor etter tre- og torvvegger er det mest trolig at dette har vært telt. Ettersom ildstedene er svært store kan ikke dette ha vært telt av lavvu-typen. Mer sannsynlig er telt lik de samiske vinterteltene. Disse var konstruert med innvendige buesperrer som gir et noe større og mer ovalt gulvareal enn koniske telt av lavvu-typen, og som følgelig er mer egnet for å romme store ildsteder.

Utgravningene ved Brodtkorbneset og Steintjørn

Sommeren 2008 startet et internasjonalt team av arkeologer utgravninger på lokaliteten ved Brodtkorbneset. Og i løpet av denne sesongen og sommeren 2009 ble samtlige ildsteder og et areal fra 20 til 40 m² rundt hver av dem undersøkt (Figur 11).

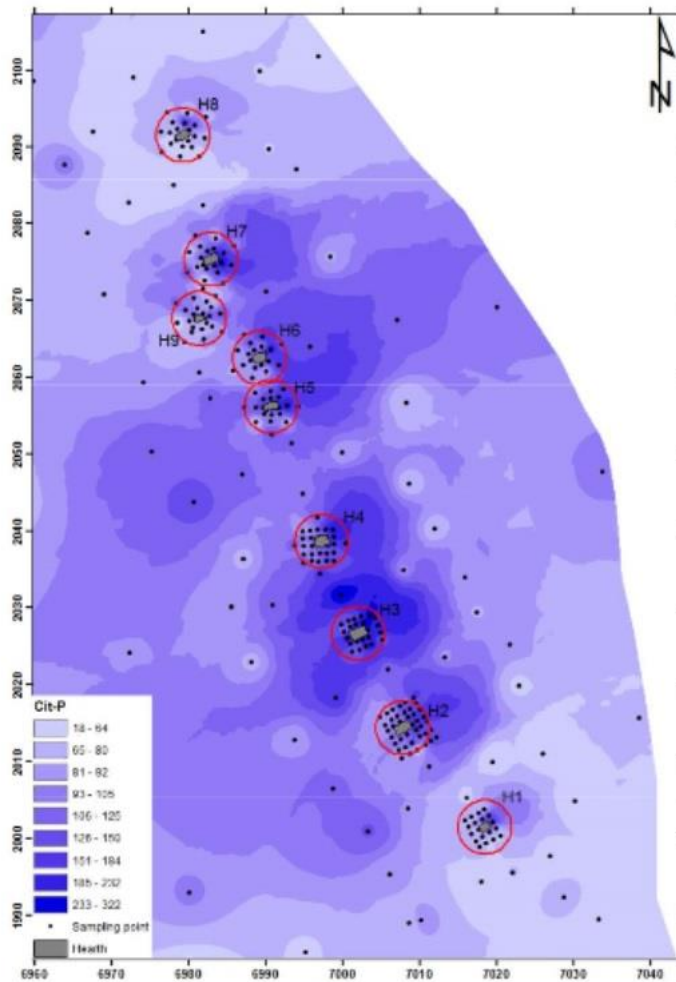

Figur 11: Ildstedrekken ved Brodtkorbneset

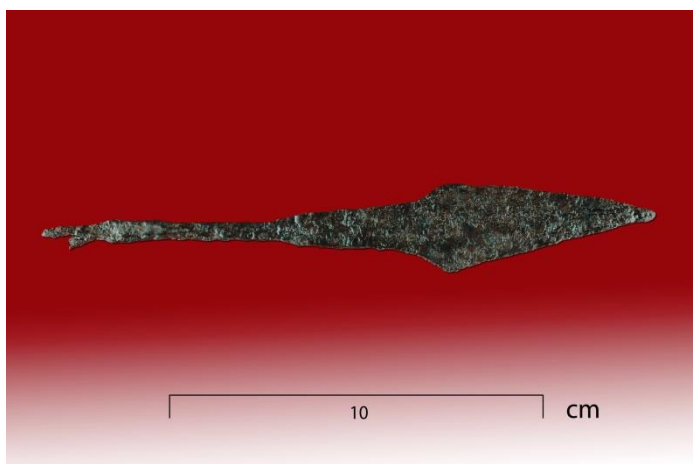
Figur 12: Ildstedrekken ved Steintjørn

I 2012 og 2013 ble så ildstedrekken øst for Steintjørn gravd ut på samme vis (Figur 12). Foruten utgravningene omfattet også undersøkelsene jordkjemiske analyser, der vi systematisk samlet inn prøver av jord innenfor et rutenett som dekket langt større arealer på hver lokalitet enn selve utgravningsfeltene (Jerand og Grabowski 2010, Linderholm og Jerand 2014). En viktig ting å analysere i disse prøvene er fosfatinnhold, ettersom blant annet slakteavfall, bein, matrester og lignende er kilde til forhøyet fosfatinnhold i jorda. Gjennom systematisk testing kan disse økte fosfatverdiene avdekke aktivitetsområder som ikke lenger har synlige spor og også dekke langt større deler av boplassen enn de som er gravd ut (Figur 13). For oss ga de svært gode resultat og var også til stor hjelp ved planlegging av undersøkelsene.

Figur 13: Kart som viser fordelingen av fosfat på Steintjørn.

Gjenstandsfunn

Figur 14: Pilspiss av jern

Undersøkelsene ved Brodtkorbneset og Steintjørn resulterte i svært rike funn. Over 360 gjenstander av jern, kobber/bronse, bein og stein ble bragt for dagen. En viktig funngruppe var pilspisser og kniver av jern (Figur 14), hvorav en kniv fortsatt hadde beinskaftet bevart (Figur 15).

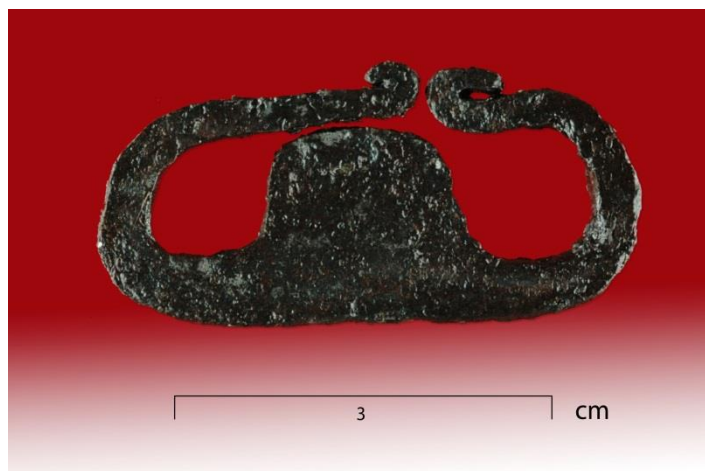
Såkalte ildstål av jern ble også funnet; redskap brukt til slå flint med for å lage gnist til varme (Figur 16). Spor av dette har vi også i form av funn av mange stykker av ildflint rundt ildstedene. Et av de vanligste funnene er klypte stykker av hamret kopper. Opprinnelig stammer mange av disse fra gryter eller kar, men stykkene har blitt gjenbrukt for andre formål. Noen har blitt omdannet til trapes- og økseformete stykker, som inngikk som deler («henger») i store draktsmykker. Slike smykke-henger ble det funnet mange av, spesielt på boplassen ved Brodtkorbneset (Figur 17). Det ble også funnet andre smykker her, blant annet en sjelden og flott utformet bronse-spenne som har blitt laget i Ladoga-området i Russland på 11-1200-tallet (Figur 18).

Figur 15: Kniv av jern med beinskaft delvis intakt

Figur 16: Ildstål av jern

Figur 17: Trapesformet «henge» av klypt kopper.

Figur 18: Draktsmykke av bronse

Fra dette området i Russland stammer også to små hestehoder i bronse funnet på boplassen ved Steintjørn (Figur 19). Disse har opprinnelig inngått som del av et hengesmykke hvor den øvre delen er formet som en hest med to fravendte hestehoder på toppen. Det er trolig at de to hestehodene har inngått i samme smykke, men merkelig

nok ble de funnet ved to forskjellige ildsted, mer enn 60 meter i fra hverandre. Smykkene dateres til perioden ca. 1000-1200 e.Kr., en periode da handelsstormakten Novgorod ble særlig involvert i handel med samene. Novgorod, som var en mektig bystat sør for Finskebukta, brukte Karelerne som mellommenn i sin handel med samene, og smykker og redskap produsert i Ladoga-området ble handlet til samene som gjenytelser for deres leveranser. Funnet av et vektlodd i bly (med ytre kobberlegering) fra Steintjørn viser at handel faktisk har foregått på disse lokalitetene. Av øvrige mer spesielle funn kan nevnes en glassperle, en beinkam, og en bemerkelsesverdig jernøks dekorert med striper nær skafthullet.

Figur 19: Hestehoder av bronse

Funnene fra Brodtkorbneset og Steintjørna er nokså like i sammensetning, men med en viktig forskjell. På boplassen ved Steintjørna ble det funnet mange rester etter metallproduksjon; nærmere 20 prosent av funnene herfra er slagg, mens dette ikke ble funnet på Brodtkorbneset i det hele tatt. Mesteparten av slaggfunnene ble gjort i tilknytning til ett av ildstedene og metallurgiske analyser av slagget utført av Geoarkeologisk

Figur 19b: Slagg fra Steintjørn

Laboratorium i Uppsala ga et nokså overraskende resultat. I tillegg til å være spor etter jernbearbeiding (smiing), viste slagget resultat av en svært kompleks metallbearbeiding som involverer en blanding av jern og kopper (Grandin og Willim 2013) (Figur 19b).

Bein av rein, sau, fisk og fugl

Store mengder bevarte bein etter slakting og måltidsrester ble også funnet på de to boplassene, til sammen mer enn 17000 bein og beinfragmenter (Hedman, Olsen og Vretemark 2015). Dette er overraskende fordi bevaringsforholdene for bein ikke er særlig gode i innlandet, og det er høyst uvanlig å finne bevarte bein i det omfang det her er snakk om. Nærmere 85 % av beinene er av rein, mens 14 % er av fisk. Tatt i betraktning av at fiskebein er mindre og brytes ned lettere, er den relativt høye andelen av fisk bemerkelsesverdig. Vanligst var sik, etterfulgt av gjedde og harr. Interessant nok var det enkelte bein av torsk og laks i materialet, noe som viser til sjøfangst. Blant fiskebeinene viser gjeddebeinene noen påfallende trekk. Her er det nesten bare funnet bein fra kraniet og sporen, mens ryggvirvler og bein fra selve kroppen mangler fullstendig. Dette tyder på at fisken er tilvirket på stedet, men ikke fortært her. Underkjevene er dessuten konsekvent er kuttet over, noe som kjennetegner en teknikk for tørking der fisken splittes opp langs ryggbeinet og spiles ut for å framskynde tørkingen. Dette kan tyde på at gjedde har blitt tørket med sikte på handel, og følgelig forklarer fraværet av bein fra de kjøttrike delene av fisken. Vi vet fra historiske kilder fra 1500-tallet av at samene betalte skatt og handlet med tørket gjedde. Kanskje nådde gjedde fra Pasvik helt ned til Novgorod?

Fugl var sparsom representert i materialet, bare enkelte bein av stasjonære arter som rype, jerpe, orrfugl og tiur, i tillegg et bein av en andefugl. Utover rein var andre påviste pattedyrarter rev, ulv, og sau. Det siste er nokså bemerkelsesverdig, da man ellers har antatt at småfe ble introdusert seint blant samene, og spesielt i innlandet. Et av sauebeinene er datert til ca. 1100 e.Kr., og en DNA analyse av dette beinet viser at sauen er av en type som finnes i Finland og Karelen. Dette kan tyde på at sau har blitt introdusert til området gjennom kontakten og handelen med Novgorod og karelere. Sau ble for øvrig holdt av skoltesamene og kanskje går opphavet til deres sauehold nesten 1000 år tilbake i tid.

Villrein eller tamrein?

Det at den altoverveiende delen av beinene stammer fra rein reiser selvsagt spørsmålet om det dreier seg om tamrein eller villrein. Tradisjonelt har man antatt at tamreindriften oppsto relativt seint i Finnmark, primært på 1600- og 1700-tallet. Det er imidlertid ting som kan tyde på at disse særegne boplassene med rekker av ildsteder kan vise til en tidligere og enn begynnende reindrift. Det at disse boplassene ikke anlegges langs bredden av større elver og vann, men på områder med gode vinterbeiter, kan i seg selv være en indikasjon på at reinholdet har fått økt betydning og der tilgang på beite har spilt en avgjørende rolle for lokaliseringen.

Rent fysiologisk er det ingen klare kriterier for å skille mellom vill og tamrein, og reinbeinene i seg selv sier derfor lite om de er fra tamme eller ville dyr. Men indirekte kan man nærme seg dette ut fra beinmaterialet, og en måte dette kan gjøres på er å bruke beinene til å analysere dyrenes slakte- eller fellingsalder. Zoolog og arkeolog Maria Vretemark, som har analysert beinmaterialet, har påvist at av reinen som ble felt/slaktet var 70-80 % fire år eller mer, og mer enn 60 % var eldre enn fem år. Motsatt

var bare et par prosent yngre en 1,5 år, og ingen bein var fra helt unge kalver. Dette viser et selektivt uttak der eldre dyr helt klart er foretrukket. Umiddelbart ville man si at dette passer dårlig med tamreindrift, ettersom slaktemønstret vi kjenner fra reindriften i dag kjennetegnes ved at det primært er kalver og unge dyr som tas ut. Men dette er en kommersiell produksjon rettet inn mot markedskonsum, og også underlagt politiske retningslinjer, og den egner seg derfor ikke som sammenligningsgrunnlag. Mer relevant er etnografiske data fra småskala-reindrift, slik vi kjenner den for eksempel blant skogssamer i Nord-Sverige på 1700- og 1800-tallet. Her ser vi et mønster med små flokker på 10-15 rein dyr, hvorav man slaktet 3-5 voksne dyr (primært bukker) hver høst (Drake 1918: 55-56). Med andre ord, et aldersmønster som ligner mye på det vi ser i materialet fra Pasvikboplassene. Det er også vanskelig å tenke seg at fangst, spesielt ved hjelp av fangstgroper, ville gi et så snevert alderssegment. Anlagt for å felle flokker i trekk ville disse fangstinnretningene fange alle de rein som kom deres vei og følgelig gitt en langt jevnere fordeling mellom yngre og eldre dyr.

Det er derfor ikke urimelig å anta at en form for tamreindrift har inngått i økonomien til de som teltet ved Steintjørna og Brodtkorbneset for nesten 1000 år siden. Dette betyr selvsagt ikke at man hadde sluttet å jakte på rein og andre dyr. Pilene funnet på boplassene viser klart at så ikke var tilfelle, og selv om vi ikke kan si noe om deres samtidighet med boplassene viser de fangstgropsystem som er registrert i området og nedover mot Kjerringneset at området også hadde gode jaktmarker for villrein. Faktisk er fellesjakt på villrein dokumentert fra Neiden så seint som på begynnelsen av 1800-tallet, og enda seinere i siidaene på russisk side av grensen. Vi må derfor se for oss et bilde der småskala tamreindrift var kombinert med jakt og fiske, i en form for blandingsøkonomi kanskje ikke så ulik den dokumentert i nyere tid blant skoltesamene i området.

Ildstedsrekker og bosetningsmønster

Over 50 radiologiske dateringer fra de to boplassene viser at de har vært i bruk en eller annen gang i løpet av perioden 1000-1300 e.Kr., og mest sannsynlig på 1100-tallet. Ildstedene på hver boplass har svært like dateringer og peker derfor i retning av samtidige hushold, dvs. fellesboplasser der 7-8 familier bodde sammen. Boplassene var neppe bebodd hele året; det er blant annet lite som tyder på at man har bodde her på (sein) våren og sommeren. Fravær av trekkfugler i beinmaterialet er en god indikasjon på det. Samtidig peker de solide, nærmest overdimensjonerte ildstedene, som gjennom sin konstruksjon også magasiner varme godt, mot vinteropphold. Dette bringer igjen tankene inn på skoltesamenes bosetningsmønster i Pasvik-siidaen, der nettopp vinterboplassen var fellesboplassen. Til andre årstider splittet siidaen seg i familiebaserte enheter, med unntak av når det var behov for felles fiske og fangst på sommeren og høsten (Tanner 1929). Antallet ildsteder på boplassene ved Brodtkorbneset og Steintjørn (7 – 8), passer for øvrig også bemerkelsesverdig bra med antallet familier belagt i eldre skriftlige kilder fra de østsamiske siidaene.

Mens Pasviksamenes sommerboplasser lå ved kysten og ved strykene nær Boris Gleb, lå vinterboplassen alltid i innlandet. Interessant nok lå den aldri ved Pasvikelva, men ofte ved mindre vann et stykke vekk fra hovedløpet, noe som igjen minner om lokaliseringen til boplassene med ildstedrekker. Vi vet også at skoltesamene flyttet sine vinterboplasser med intervall på mellom 5 og 20 år. Dette som følge av behov for tilgang til nytt brensel og også nytt beite til den tamreinen de holdt ved vinterboplassene.

Kanskje er det et slikt mønster med flyttende vinterboplasser som de fire kjente boplassene med ildstedrekker representerer? Med unntak av den lengst nede på Kjerringneset, som bare har fire ildsteder, er antallet ildsteder påfallende likt på de tre andre lokalitetene. Den nordligste av disse er ikke undersøkt, men dateringene fra Brodtkorbneset og Steintjørna viser en relativ samtidighet, som lett kan inkludere en innbyrdes forskjell på 5 til 10 år som ikke lar seg fange opp med de dateringsmetoder vi i dag har til rådighet.

Det er også mulig at årssyklusen som bosetningsmønsteret for øvrig fulgte hadde likhet med det som er dokumentert for skoltesamene i Pasvik. Med andre ord at man om våren, sommeren og høsten splittet opp i mindre familiegrupper, og der man også utnyttet beite og maritime ressurser ved kysten. Selv om det er et nokså spinkelt grunnlag for sikre konklusjoner, antyder jo bein av torsk og laks i materialet for en tilknytning også til kysten.

Beindeponering

Da vi gravde ut de tre første ildstedene på Brodtkorbneset i 2008 la vi merke til at beinene bare ble funnet i et avgrenset område ved hvert ildsted. Bortsett fra de brente fragmentene, som primært ble funnet i ildstedet, var beinene konsekvent deponert nord for ildstedet. Dette mønsteret gjentok seg da vi året etter gravde ut de fire resterende ildstedene; beinene var systematisk konsentrert i området utenfor den nordlige enden av ildstedet (Figur 20).

Figur 20: Fordeling av bein ved ildsted 5, Brodtkorbneset

Bare noen ytterst få fragmenter ble funnet på sidene og på sørsiden av ildstedet. Da vi gravde boplassen ved Steintjørn i 2012 og 2013 kunne vi konstatere nøyaktig det samme romlige mønsteret, bare med den forskjell at ettersom ildstedene her var orientert øst-vest lå beinene konsentrert utenfor den østlige kortsiden (Figur 21).

En slik systematisk romlig spredning viser at deponeringen av bein ikke har skjedd tilfeldig. En umiddelbar forklaring kunne være at utgangen var vendt den veien og at beinene ble ryddet/kastet ut åpningen. Dette svekkes imidlertid ved at beinene ofte finnes så nært ildstedet at de må ha vært deponert innenfor teltåpningen. Det er også interessant å legge merke til at de andre funnene ikke viser en slik avgrenset spredning, men er funnet jevnt fordelt rundt alle sidene av ildstedet og innenfor det som engang har vært gulvet i teltet. Denne forskjellen åpner for at bein har blitt deponert etter

spesielle regler som kan være relatert til kosmologiske eller religiøse forestillinger. Fra etnografiske kilder vet vi at visse områder av gammen eller teltet ble regnet som hellig av samene i eldre tid, og at dette innvirket blant annet på hvor man kunne oppbevare og håndtere vilt og jaktvåpen (Ränk 1949). Uten at dette på noen måte kan direkte overføres på vårt materiale er trekk ved beindeponeringen som ikke bare kan gis praktiske forklaringer.

Figur 21: Bein ved ildsted 3, Steintjørn (beinsamlingen sees øverst)

Særlig tankevekkende er noen av deponeringene ved et av de store ildstedene på Brodtkorbneset. Til forskjell fra de andre ildstedene var det her to store deponeringer utenfor og på hver side av det som har vært døråpningen i teltet. Disse «depotene» inneholdt bein av både rein og sau, i tillegg til henger til smykker og den før omtalte øksen. Dette tyder på at vi her har å gjøre med mer en avfallshandtering, og at deponeringene også kan være produkt av rituelle handlinger som for eksempel offer.

Ildstedrekker og samfunnsforhold

De to boplassene vi har undersøkt består av store ildsteder anlagt på rekke, de har samme form og er dertil orientert likt (Figur 22). Ser vi for boplassene mens de var i bruk ville de framstått som 7-8 ved siden av hverandre på rekke og der all hadde utgang vendt samme vei. Umiddelbart gir en slik boplassorganisering inntrykk av et samfunn som vektlegger likhet og orden. Ved nærmere ettersyn er det likevel trekk som bryter med dette inntrykket, og som åpner for noen andre og kanskje vel så interessante tolkninger. Det forholder seg nemlig slik at på begge boplassene er ildstedene nær midten av rekken større og mer solid bygde enn de i ytterkant. De er også mer funnrrike og dette gjelder ikke bare gjenstander; de har også langt flere bein og av flere arter. Disse forskjellene kan tyde på en innbyrdes sosial differensiering mellom husholdene, og som også gjenspeiles i husholdets relative plass i rekken.

Ulikhetene kommer også til uttrykk på annet vis. Det er for eksempel påtagelig at ildflint, brukt til å slå gnist for å lage varme, nesten ikke forekommer i funnene fra de ytterste ildstedene, men er tallrike fra de midterste. De ildstål som er funnet stammer likeledes fra ildstedene midt i rekken. Om vi tenker oss dette som vinterboplasser, der temperaturen lett faller under minus 30 grader, er det klart at kontroll av ild er viktig og en potensiell kilde til makt. Når de samme ildstedene (og hushold) som på andre måter framstår som mer marginale også viser fravær av teknologi til å lage ild, forsterkes inntrykket. Det å være avhengig av andre for tilgang til ild, ved å måtte låne gnist eller brennkilder, skaper lett en asymmetrisk relasjon, ikke minst under disse klimatiske forholdene.

Figur 22: Ildsteder på rekke, Brodtkorbneset

Indikasjoner på sosial ulikhet bryter gjerne med det bilde vi har av samiske samfunn i eldre tid, som ofte er beskrevet som egalitære og uten statusforskjeller. Studier også av annet arkeologisk materiale, blant annet graver og gravskikk, har imidlertid konkludert med at det i vikingtid og tidlig mellomalder (800-1300 e.Kr.) er en tendens til økende sosial differensiering blant samene. Om det forholder seg slik kan en av forklaringene være den handel som samene ble involvert i på denne tiden, og som vi ser klare spor av også i funnene fra Brodtkorbneset og Steintjørn. Denne skapte tilgang på nye produkter som kanskje ikke ble fordelt likt. En gryende tamreindrift kan også sees i dette perspektivet.

Samtidig var dette små samfunn der alle var avhengige av hverandre og der en sosial splittelse kunne få alvorlige følger. Kanskje kan den lineære organiseringen av ildstedene (og teltene) på rekke ha vært en måte å overkomme eller skjule tendensene til ulikhet. Den formelle orden og likhet som organiseringen ga inntrykk av, kan med andre ord ha vært med på å kommunisere likhet og orden i ei tid preget av store endringer i samenes forhold til omkringliggende samfunn, med økt kontakt og handel,

og som altså også kan ha skapt indre ulikhet og uro. Kanskje er det i dette perspektivet vi må se tilkomsten av denne høyst spesielle boplassorganiseringen nettopp i denne perioden. Den raske spredningen av ildstedrekkene over store deler av det indre av Nordkalotten kan muligens også sees som en respons på økt ferdsel og inntrenging i samiske områder, med beskjed om rettigheter til ressurser fra de som anså landet som sitt.

Etter ildstedrekkenes tid

Ildstedsrekkene går ut av bruk over hele Nordkalotten på slutten av 1200-tallet og denne strenge måten å organisere boplassene på kommer ikke tilbake. Boplassene ved Steintjørn og Brodtkorbneset ble også forlatt, og etter hvert overgrodd med lyng, mose, lav og furuskog. Vi vet lite om hva som var årsaken til dette og hva som skjedde etterpå. Vi har likevel noen data. Som nevnt innledningsvis gravde vi i 2000 en tuft på Kjerringneset, like ved grensestolpe 65. Denne er datert litt yngre enn de boplassene vi har omtalt her, og er fra 1300 eller 1400-tallet. Tufta er etter en torvgamme og hadde et rammeildsted på ca. 0.4 x 0.4 m i midten, dvs. av en helt annen type enn de ildstedene vi har omtalt over. Tufta lå like ved elvebredden, sammen med en del andre tufter uten at vi kan si noe om deres samtidighet. Tuftene lå i en klynge, uten noen klar organisering. Det er derfor mye som skiller denne boplassen fra boplassene med ildstedrekker. Dette kan skyldes flere forhold, at den representerer en endring som har foregått i tiden etterpå, men det kan også skyldes at det er en sesongboplass fra en annen årstid (høstboplass?) og bebodd bare av en familie. Samtidig er det også likhetstrekk. Tufta på Kjerringneset var funnrik, også med hensyn dyrebein, og også her var rein i klar dominans. Det var også klare indikasjoner på rituelle nedleggelse og ofring av rein i gulvet «bak» i tufta, like ved dette ble det også funnet restene av en runebohmehammer.

Figur 23a : Tuft ved Lyngmo under utgravning.
Merk ildstedets størrelse

Samme år gravde vi også et mindre felt i en gammetuft på Lyngmo. Denne ligger ca. 100 m SV for den forlatte gården (regnet fra veien), oppe på en høyereliggende terrasse. Gårdens daværende eier Wilhelm Høgre hadde tidligere funnet en øks og et fint utformet skaft til ei beinskje i tufta. Tufta er oval, 4 x 5 m, og har tydelige valler, og er datert enda litt yngre enn den på Kjerringneset, til 1500- eller 1600-tallet.

Beliggenheten til denne tufta er påfallende, flere hundre meter fra og relativt høyt over Pasvikelva, og den viser likhetstrekk med ildstedrekkene «tilbaketrukne» lokalisering. Bemerkesverdig nok har den også et påfallende stort og massivt ildsted av samme form som kjennetegner disse, om enn ikke fullt så stort (Figur 23a og 23 b). Selv om vi

gravde bare et avgrenset felt inne i tufta var også funnene påfallende rike, men blant annet mange kniver, fragmenter av flere smykker, beltespinner og draktutrusting. Til forskjell fra boplassene ved Brodtkorbneset og Steintjørn er dette imidlertid en enkeltlignende tuft, som trolig bare huset en familie – en familie som altså har valgt en boplass som klart avviker fra skoltesamenes familiebo-plasser som alle lå ved elvebredden.

Figur 23b: Tuft ved Lyngmo under utgravning.
Merk ildstedets størrelse

Det er usikkert hvordan vi skal tolke dette, men kanskje kan tufta ved Lyngmo antyde et mulig videre forløp etter ildstedsrekkenes tid. Kan det tenkes at de tendensene vi ser til sosial ulikhet og differensiering i materialet fra Brodtkorbneset og Steintjørn etter hvert fikk splittelse som konsekvens, der enkelte familier bryter ut og starter med en mer spesialisert reindrift. Flertallet vektlegger fortsatt jakt og fiske, og denne gruppens økonomi, bosetningsmønster og samfunnsstruktur kommer til å danne grunnlag for det som vi kjenner som den skoltesamiske tilpasningsformen. Fra slutten av 1500-tallet, da den ortodokse kirke og klosterkoloniseringen når det skoltesamiske området, kommer de under sterk russisk innflytelse noe som vises blant annet i byggeskikk og bekledning.

For «utbryterne» kom behovet for reinbeite, og hensyn til reinens adferd for øvrig, til å skape en type bosetningsmønster som på enkelte områder viser likhet med ildstedsrekkene, særlig i forhold til lokalisering. Slik vi ser det manifestert gjennom tufta på Lyngmo. «Arven» fra ildstedsrekkenes tid vises her også gjennom ildstedets utforming.

Om vi legger dette høyst spekulative tolkningsforslaget til grunn, innebærer dette også at denne eventuelle spesialiseringen mot reindrift *ikke* kan ha vært vellykket. I de eldre skriftlige kilder vi har fra området, dvs. fra før 1800, er det ikke nevnt andre samiske grupper eller tilpasningsformer enn den skoltesamiske. De som forsøkte seg som reindriftsutøvere må i så fall enten ha blitt inkorporert i den skoltesamiske livsformen og igjen tilpasset seg denne, eller ha søkt seg mot reindriftssamiske miljøer mot vest i Varanger eller sørvest i Finland. Kanskje fant det heller aldri sted noen differensiering etter ildstedrekkenes tid. Tufta ved Lyngmo representerer i så fall en gåtefull utfordring som bare videre arkeologisk forskning kan gi svar på.

Tilrettelegging og formidling

De undersøkte ildstedrekkene ved Steintjørna og på Brodtkorbneset var før utgravning ikke synlig for meningsmann.

Figur 24: Ildsted før utgravning Brodtkorbneset

De ligger i furuskog (iblandet bjørk) og terrenget er tuet og kraftig bevokst med lyng og mose. Selv om ildstedene framstår som forhøyninger i terrenget, er det vanskelig å skille fra andre naturlige ujevnheter og vegetasjonsdekket gjør formen irregulær (Figur 24). Utover at man får et inntrykk av landskap og lokalisering har derfor disse lokalitetene relativt liten formidlingsverdi før de er undersøkte. Gjennom utgravningene framkommer imidlertid et helt annet bilde – de svært regelmessig og fint konstruerte ildstedene trer usedvanlig tydelig fram og man får dertil et ypperlig inntrykk av dere

bemerkelsesverdige rekkeorganisering. Etter våre undersøkelser valgte vi den strategi at torv og masser fra gravefeltene ble nøyaktig lagt tilbake, men slik at selve ildstedene ble liggende åpne (Figur 25 og 26). Takket være dette har disse lokalitetene i dag svært høy formidlingsverdi – for lokalbefolkning, turister, skoleklasser og grupper av kultur- og naturhistorisk interesserte for øvrig.

Figur 25: Rekonstruert ildsted etter utgravning, Steintjørn (venstre) og Brodtkorbneset (høyre)

Denne formidlingsverdien kan med enkelthet økes gjennom instruktive informasjonsskilt. Det er også viktig med en viss skjøtsel for å hindre at ildstedene gror til. Dette skjer raskt, og på Brodtkorbneset ser man allerede etter bare 6-7 år klare tendenser til dette. Reingjerdet som i dag hindrer adgang til lokaliteten bør også få en port der den skjærer over stien ned til den. Økt ferdsel kan selvsagt medføre en viss slitasje på kulturmiljøet, men dette kan også ha som positiv effekt at tilgroingen holdes i sjakk.

Litteratur

- Drake, S. 1918. *Västerbottenslapparna under förra hälften av 1800-talet*. Uppsala.
- Grandin, L. og Willim, A. 2013. *Ett komplext metallhantverk på en samisk boplatz. Analys av metaller och slaggar från Norge, Finnmark, Sør-Varanger: Steintjørna R 148462*. UV GAL Rapport 2013:12. Riksantikvarieämbetet.
- Halinen, P., Hedman, S-D. og Olsen, B. 2013. Hunters in Transition: Sámi hearth row sites, reindeer economies and the organization of domestic space AD 800-1300. *About the hearth. Perspectives on the home, hearth and household in the circumpolar north* ed Anderson, D. & Wishart, R. & Vaté, V. Berghahn, Oxford.
- Hedman, S-D. og Olsen, B. 2009. Transition and order. A study of Sámi rectangular hearths in Pasvik, Arctic Norway. *Fennoscandia Archaeologica* XXVI: 3-23.
- Hedman, S-D., Olsen, B. og Vretemark, M. 2015. Hunters, herders and hearths: Interpreting new results from hearth row sites in Pasvik, Arctic Norway. *Rangifer* vol 35
- Jerand, P. og Grabowski, R. 2010. *Miljöarkeologiska analyser av provmaterial från Brodtkorbneset, Pasvik, Finnmark Fylke, Norge*. Rapport nr. 2010-002. Miljöarkeologiska Laboratoriet, Umeå universitet
- Linderholm, J. og Jerand, P. 2014. *Soil chemical and - magnetic analysis on samples from site R148862, Steintjørna, Övre Pasvik, Sør-Varanger kommune, Finnmark Fylke, Norge*. Rapport nr. 2014-008. Miljöarkeologiska Laboratoriet, Umeå universitet
- Ränk, G. 1949. Grundprinciper för disponeringen av utrymmet i de lapska kåtorna och gammerna. *Folk-liv. Acta ethnologica et folkloristica Europaea*. TOM XII-XIII. 1948-1949.
- Skandfer, M. og H. Høeg 2012. Båcheveaj/Pasvikdalens eldre historie belyst ved pollenanalyser og arkeologisk materiale. *Viking* LXXV: 27-52
- Skandfer, M. 2003. Tidlig, nordlig keramikk. Typologi – kronologi – kultur. Doktorgradsavhandling i arkeologi, Universitetet i Tromsø
- Simonsen, P. 1963. Fund og udgravninger i Pasvikdalen og ved den østlige fjordstrand. *Varanger-funnene* vol. III, Universitetsforlaget, Tromsø